

Orașul adolescenței lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (I)

Drumurile spre Hasdeu, la Chișinău, duc la Biblioteca Municipală

Vasile MALANEȚCHI,
șef serviciu "Studii și Cercefări"

Însemnele aflării lui Bogdan Petriceicu Hasdeu la Chișinău, urmele lăsate de cărturar în urbea primei sale tinereți mai trebuie încă, în parte, descoperite și identificate. Bustul de pe Aleea Clasicilor, inaugurată în 1957, din Grădina Publică "Ștefan cel Mare"; efigia în bronz din incinta Bibliotecii Municipale "Bogdan Petriceicu Hasdeu", ce ocupă, într-un fel, clădirea în care, odinioară, s-a aflat Gimnaziul Regional din Chișinău, frecventat la timpul respectiv de cărturarul al cărui nume îl poartă astăzi instituția, sunt, nici vorbă, gestul nobil al urmașilor recunoscători și constituie un frumos omagiu adus omului de litere, de știință și de cultură, care a dus departe în lume faima poporului său și, deopotrivă, obârșiile sale basarabene. Dar alături de aceste mărturii simbolice ale cinstirii memoriei Marelui Hasdeu (a aceluși Hasdeu care, realmente, timp de câțiva ani, a trăit și activat la Chișinău), aici există locuri și edificii, probate documentar, ce vorbesc elocvent despre perioada chișinăuiană a vieții și activității celebrului nostru înaintaș.

În cele ce urmează vom evoca niște momente esențiale ce țin de perioada aflării lui Hasdeu la Chișinău, încercând, totodată, să evidențiem locurile întru câțiva legate de amintirea lui în urbea de pe malurile Bicului în speranța că notițele noastre ar putea servi, într-o zi, drept punct de plecare la inaugurarea unui itinerar turistic hasdeian în capitala Republicii Moldova, itinerar pe care scriitorul și savantul îl merită cu prisosință, dar și la găsierea unor soluții optime de a-i conserva și cinsti, și pe această cale, memoria.

1. Urbea debutului poetic și a primelor iubiri

Născut la 26 februarie 1838, la Cristineștii Hotinului, în familia distinsului literat basarabean Alexandru Hîjdău (1811-1872), Bogdan Petriceicu Hasdeu avea să vină pentru prima dată la Chișinău abia în vara anului 1851. După ce își petrecuse cei dintâi doi-trei ani ai copilăriei la moșia rămasă moștenire de la bunicul Tadeu Hîjdău, a trebuit, mai apoi, să-și urmeze tatăl la Vinița și Camenița Podoliei, unde acesta a activat un timp în calitate de pedagog și, ulterior, de prin 1843, de avocat. În această ultimă localitate de pe râul Smotrici, în 1848, Bogdan avea să-și înceapă studiile gimnaziale, de unde, în 1850, va trece pentru a și le continua la Rovno. Se numea pe atunci, ca și bunicul, Tadeu Hîjdeu (Fadei Ghijdeu - astfel îi era ortografiat numele în documentele, redactate în limba rusă, ale timpului); încheiase cu succes învățătura în clasa a treia (anul școlar 1850/1851) la Gimnaziul din Rovno, gubernia Volîniei și, copil de 13 ani, a purces la drum pentru a-și petrece vacanța în sinul familiei, care, precum se știe, la finele lui 1850, se stabilise cu traiul în capitala Basarabiei - partea de răsărit a vechii Moldove, ruptă în 1812 din trupul Țării și anexată la Rusia. Deci, avînd asupra sa biletul de călătorie (acesta conține și tabelul cu notele pentru anul școlar 1850/1851) ce îi permitea să pornească la drum, gimnazistul Hasdeu sosi la Chișinău pe la finele lunii iunie. Aici îl găsi pe tatăl său, Alexandru (căsătorit, între timp, cu Nadejda Tumanov, sora inspectorului gimnaziului din Rovno, fost, la Camenița, coleg de profesorat), pe

fratele mai mic Nicolae (acesta, eliberat de la Gimnaziul Gubernial din Camenița Podoliei pentru a fi dat la o școală militară, era în așteptarea deciziei părintești. Ulterior, tatăl avea să-l înscrie, ca și pe Tadeu, la Gimnaziul Regional din Chișinău). Bunica Valeria ducea de una singură povara grijilor în legătură cu administrarea moșiei de la Cristinești, iar unchiul Boleslav era angajat în serviciu de stat la vama din Noua Suliță. Văzîndu-și fiii împreună și cuprins de bucuria întregirii familiei, răzlețite în urma expulzării lui de către autorități, în 1849, din Camenița (mama băieților - tînăra, frumoasa și enigmatică Elisabeta Daucs, prima soție a lui Al. Hîjdău - murise, în împrejurări obscure, în 1848, la Camenița), părintelui Alexandru i se milostivi inima și le făgădui odraslelor că, de acum înainte, vor viețui împreună. Așa se face că, la 1 septembrie 1851, la rugămîntea sa, directorul școlilor din Basarabia, I. A. Nelidov, face un demers la Direcția Gimnaziului din Rovno, cerînd ca fiul său, elevul Tadeu Hîjdău să fie transferat, pentru continuarea studiilor, la Gimnaziul Regional din Chișinău. Transferul avu loc fără dificultăți, întrucît, se pare, odată ajuns la Chișinău, copilul nu s-a reîntors la Rovno, ci a rămas la Chișinău în așteptarea documentelor ce i-ar fi permis să frecventeze aici școala. Nu știm, însă, din ce motive Hasdeu s-a înscris, ca elev în clasa a patra, nu în anul școlar 1851/1852, cum era de așteptat, ci abia în anul următor de studii - 1852/1853, precum e atestat în documentele de arhivă.

1.1. Licean admis, cu drepturi egale, în cercul literaților basarabeni

Odată stabilit la Chișinău, adolescentul Hasdeu, care crescuse pînă atunci într-un mediu etnic mixt (românesc-rusesc-rutenesc-polonez), se apucă, precum îi sta bine unui coborîtor din vița domnitorilor Moldovei, să învețe limba strămoșilor. În acest scop el a luat cunoștință de graiul viu al țăranilor români basara-

beni, profitînd de șederea, un timp, în 1852, la Zamcioji - un sat situat nu departe de capitala ținutului, localitate unde se afla moșia boierilor Cristi, prieteni apropiați ai lui Alexandru Hîjdău. A însușit în același timp elementele de gramatică ale limbii române din cărțile disponibile. Elocvent în privința dată e și acest detaliu: tatăl său i-a dăruit, în iulie 1852, manualul valaho-moldovenesc al lui Iacob Hinculov cu următoarea dedicație: "Iubitului meu fiu Tadeu pentru studierea limbii materne a înaintașilor noștri". Din aceeași perioadă - 1852 - datează și primele lui înscrieri de texte folclorice românești, culese în satele basarabene, traducerea unora din ele în rusește și chiar încercarea de a le supune analizei și studierii în plan comparativ cu creația poetică a altor popoare.

Oricum, de prin 1851, de cînd s-a stabilit cu traiul la Chișinău, în Basarabia, el făcea dovada unor serioase aptitudini, a unor multilaterale preocupări științifice și literare. Studia mult, independent, îndrumat de tatăl său, întreprindea investigații în domeniul mitologiei dacilor, al istoriei slave, al folclorului și al filologiei, scria poezii, efectua traduceri, culegea materiale despre trecutul Moldovei. Într-o corespondență apărută la 20 octombrie 1852 în ziarul "Severnaia Pcela" ("Albina Nordului") - "Pismo iz Kișiniova" ("Scrisoare din Chișinău" - semnată de Ivan Tanski), - alături de alți literați care activau în acel timp la Chișinău, e menționat și el. "Tadeu Hîjdău, tînăr moldovean, elev al gimnaziului local, - se afirmă în corespondența citată - se ocupă de studierea mitologiei dacilor". Tot acolo apărea și o poezie a junelui autor, dedicată lui Constantin Stamati și care este, de fapt, debutul poetic al lui Hasdeu în presa rusă.

Iată, de altfel, care era anturajul cultural-literar al tînărului Hasdeu, așa cum îl descrie Ivan Tanski în ziarul petersburghez: "Oare în

Chișinău, veți întreba, toți se gîndesc numai la baluri, serate, concerte, teatre, cavalcade, construcții și altele asemănătoare și nu se ocupă nimeni cu literatura? Nu, și la noi există un intens proces literar: Alexandru Hîjdău e preocupat de adunarea materialelor pentru istoria Basarabiei și lucrează la întocmirea unui îndreptar pentru cunoașterea legilor locale; fiul său, Tadeu Hîjdău se ocupă de expunerea mitologiei dacilor. Gherbanovski a editat "Capul lui Baiazid" (care, de altfel, niciodată nu și-a pierdut capul) și a pregătit pentru scenă drama "Ruxanda, fiica domnitorului Vasile Lupu". Sirbu a tipărit două cărțuții în limba moldovenească - a) "Fabule" și b) "Poezii" - și acum o pregătește pe a treia, care, probabil, va fi superioară celor două în privința măiestriei artistice; Constantin Stamati adună informații despre vechile tradiții istorice ale besilor".

Chișinăul literar trecea, așa dar, în 1852, printr-un reviriment; procesul cultural-artistic era complex și plinar, marcat de întruniri și omagieri ale frunțașilor vieții publice (baza corespondenței din "Severnaia Pcela" o constituia, de altfel, relatarea din casa lui Constantin Stamati, unde avusese loc o serată literară, prilejuită de împlinirea a cinci sute de ani de la întemeierea Principatului Moldovei și de onomastica amfitrionului - "patriarhul moldovenilor basarabeni și, totodată, patriarhul poezilor moldoveni" - dată memorabilă pe care acesta și-o sărbătorea întotdeauna de ziua Sfinților Constantin și Elena, la 21 mai. Locul liceanului Hasdeu, poet și cercetător cu preocupări serioase, era bine fixat în anturajul literar al epocii. Că anume așa este, o confirmă și faptul că, scoțînd, în 1852, la Odesa, ediția a doua a poemului său "Capul lui Baiazid", Nicolai Gherbanovski a dedicat-o integral junelui Hasdeu, evocîndu-i chipul în emoționantele versuri din prefață:

Și între Prut și Nistru, pînă
La Pontul mîndru Euxin,

Viața este-acum stăpînă
Și strălucește pe deplin
O floare limpezindu-și roua.
Ea e Italia a doua,
Ce-n sinul pașnicului rai
A înflorit ca-n luna mai.
Aici, nedespărțit de carte,
Cuprins de-al viersului alean,
Cu noi cîntările-și împarte
Poetul june moldovean.
Și muza lui e mult semeată,
Deși-i copil abia, de neam român.
Da! Tu ești încă nu te-ngheață
Plictisul vieții, ești stăpîn
Pe-avîntul gîndurilor tale.
Bătrîna-mi inimă o-nmoui,
Cînd cînti Moldovei legendare
Vechi cîntece în stihuri noi.
Primește, dar, aceste rînduri
Întoarse-nspre trecute zări,
Ce-s rodul roiului de gînduri
A tihnei mele dulci visări.

Gimnazistul Hasdeu era, prin urmare, la cei 14 ani ai săi, cunoscut și apreciat în cercul literaților locali drept un promițător poet și cercetător. De altfel, el însuși făcea eforturi pentru e iese din anonim și a se impune în atenția lumii științifice din Rusia. Astfel, la 24 octombrie 1852, Hasdeu expediază cunoscutului istoric moscovit M. P. Pogodin o scrisoare, în care mărturisește că, între altele, se ocupă de studierea istoriei slave și că are gata citeva lucrări, intenționînd să le trimită spre examinare Societății de Istorie din Moscova.

1.2. Don Juan începător participant la "războaiele din dealul lui Inzov"

Între timp, adolescentul Hasdeu se îndrăgostește, aleasa inimii sale fiind "Alina Merjejevski, o fată de vreo 17 ani, nu bogată, dar înzestrată cu o inteligență deosebită și de o frumusețe rară", pe care o văzuse, pe la sfîrșitul anului 1852, la doamna Lazarev, văduva polițaiului din Chișinău. În "Jurnal intim", o lucrare scrisă în acea perioadă, de început, a activității sale literare, Hasdeu relatează cu lux de amănunte cazul: "Cum să-i mărturisesc iubirea? În curînd, ocazia s-a prezentat - Alina m-a rugat

să-i procur cărți pentru lectură și, mai ales, poezii. Am întrebat-o, dacă l-a citit pe Pușkin și, la răspunsul ei negativ, i-am trimis, după citva timp, pe "Evgheni Oneghin", în care toate pasajele corespunzătoare sentimentelor mele de atunci le subliniasem cu creionul. În curînd, am primit înapoi pe "Oneghin" și - o, fericire! - răsfoindu-l, am găsit o șuviță de păr blond: era părul ei, se înțelege [...] Într-un timp destul de scurt după acest eveniment, am izbutit să mă apropiu de ea, dar plecarea neașteptată la Odesa a spulberat strălucitele planuri ale iubirii mele [...] Știrea aceasta m-a zdrobit, numai atunci am înțeles toată puterea iubirii mele; dezamăgirea mea a fost groaznică: Nu mă iubește. M-a părăsit."

Dar tocmai în acest timp marcat de deziluzii pentru adolescentul îndrăgostit, a sosit la Chișinău, de la Cristineștii Hotinului, bunica Valeria, care i-a făcut cunoștință cu familia Hodcovski. Aceasta, precum aflăm din jurnal, "se compunea dintr-o văduvă - femeie încă tinără și frumoasă - și încîntătoarea ei fiică de 16 ani". Frumusețea copilei l-ar fi încîntat, în alt timp, pe junele Hasdeu, dar, atunci, el o iubea pe Alina și, cu toate că era destul de rece cu noua sa cunoștință, Reghina Hodcovski, fata se îndrăgosti de el și hotărî să-și destăinuie sentimentele. Pe neașteptate, însă, Alina Merjeevski se întoarce de la Odesa, eroul nostru aflînd, stupefiat, că aceste două domnișoare sunt vechi prietene. Invinuit de trădare și de una, și de alta, îndrăgostitul, desperat, se decide să se consacre militariei (a propos, tocmai în acest moment, l-a făcut o vizită fostul său coleg de la Gimnaziul din Rovno, iuncherul Henric Elovitki care, acum, își făcea serviciul în regimentul de ulani din Olviopol și Tadeu s-a adresat tatălui său cu rugămintea să-l înscrie și pe el în respectiva unitate militară, căci ar fi vrut să se alătore vechiului său camarad). Tatăl, însă, n-a agreat ideea, întrucît fiul său încă nu impli-

nise nici 16 ani. Atunci Hasdeu, însoțit de unchiul Boleslav (trecut, între timp, cu serviciul la Chișinău), la 29 iulie 1853, îl vizitează pe vrăjitorul Panaiote Usturoi (bulgar de origine, acesta trăia în "lîvezile din împrejurimile Chișinăului"), dorind să afle dacă va intra în curînd în serviciul militar.

Prezicerea vrăjitorului Usturoi ("Tu vrei să intri în serviciul militar; tatăl tău nu-ți dă voie; el face bine; în curînd, va veni vremea ta. Tu ești condus de iubire, dar ea e fără rezultate; aceea pe care o iubești, în curînd, se va căsători cu rivalul tău. În curînd, ai să te faci ostaș și norocul te va însoți. Soarta ta va depinde de trei expediții, care te vor ridica foarte mult în opinia oamenilor și în tinerețe încă vei ajunge la cele mai înalte onoruri") referitoare la încadrarea lui Hasdeu în armată, după propria sa mărturisire, s-a împlinit peste aproximativ o jumătate de an. În decembrie 1853, fiind elev în clasa a cincea a Gimnaziului Regional din Chișinău, el părăsește studiile și, în primăvara lui 1854, se înscrie în armata rusă în calitate de iuncher în Regimentul de Husari "Contele Radețki", cantonat în ținuturile de sud ale Rusiei. "În ziua de 21 mai (1854), va nota el în jurnal, am plecat din Chișinău la Noul Mirgorod, însoțit de tata, mama vitregă, bunica și fratele meu Nicolae, care vroiau neapărat să mă conducă pînă la Dubăsari, adică pînă la granița Basarabiei".

Lăsa în urmă Chișinăul, aici rămînînd imprimate pentru totdeauna urmele adolescenței zbuciumate și marcate de febrila căutare de sine ale celui ce avea să devină, nu peste prea mult timp, "cel mai sublim fenomen individual pe care l-am avut de la Cantemir încoace"; (Iată, în această ordine de idei, evocarea unui amănunt cel puțin curios, relatat, mult mai tîrziu, cînd Hasdeu locuia la București, și era deja recunoscut drept o personalitate marcantă a lumii literar-științifice. Într-o

scrisoare primită de la un amic din prima lui tinerețe - cunoscutul avocat basarabean Constantin Chiriac - acesta îi dorea ca Dumnezeu să-i lungască zilele și să-i "păstreze memoria din care nu s-au ștersu nici războiul nostru din dealu lui Inzov pentru frumoasa mahalagioaică Catinca Bulatova") Ulterior, pe cînd era iuncher-husar și student extern la Universitatea din Harkov, judecător la Cahul, bibliotecar și profesor la Iași, Hasdeu va vizita, în repetate rînduri, Chișinăul, care, pe bună dreptate, poate fi considerat drept orașul adolescenței sale, al primei iubiri, al debutului său literar și al celor dintîi preocupări științifice - manifestări ce au marcat începutul strălucitei cariere a celui ce avea să devină unul dintre pilonii de bază ai culturii și spiritualității românești din secolul XIX.

2. Călătorind, de la Iași spre Odesa, la Chișinău, a poposit în casa proprie a tatălui său

Din păcate, nu au fost încă atestate sursele documentare din care să aflăm unde a locuit Bogdan Petriceicu Hasdeu o dată cu stabilirea sa la Chișinău, în vara anului 1851. Știm doar că, în 1850, Alexandru Hîjdău, tatăl, prin "bunavoința" autorităților guberniale de la Kamenet-Podolski, cu înalta aprobare a superiorilor de la Kiev, a fost adus în chip forțat, însoțit de doi jandarmi, la Chișinău și pus la dispoziția guvernatorului militar al Basarabiei. A fost, deci, exilat în propria țară. A închiriat, se vede, mai multe locuințe în case particulare din cartierele de atunci, plasate mai jos de actualul bulevard Ștefan cel Mare și Sfînt, ale tîrgului. Fără îndoială, străzile din acea parte a urbei, căreia azi îi zicem orașul vechi, apoi unele clădiri ce s-au mai păstrat, cu aspectul mai mult sau mai puțin schimbat, conservînd, adică, puțin din aspectul și parfumul epocii respective, o mai fi finînd minte umbra adolescentului îndrăgostit - a juneului poet și savant la început de cale ce își purta pe ai-

cî pașii.

În scrisoarea din 24 octombrie 1852 adresată lui M. P. Pogodin, elevul Tadeu Hîjdău indică următoarea adresă ca loc de trai: "Chișinău, în casa lui Paniutin", în care locuia, firește, alături de ai săi: tatăl Alexandru, fratele Nicolae, mama vitregă; aici mai poposea, din cînd în cînd, bunica Valeria, ce venea tocmai de la Cristinești ca să-și vadă fiul mai mare și nepoții (fiul mai mic, Boleslav, n-a avut copii). Din păcate, pînă la ora actuală casa cu pricina n-a fost încă identificată.

Mai tîrziu, tocmai în vara lui 1857, Alexandru Hîjdău, referindu-se la domiciliul familiei sale, precizează: "Locul de trai: în orașul Chișinău, în partea a 3-a, în casa doamnei Gaslanova". Ca, în fine, nu peste mult timp, vîzîndu-se cu acoperiș sigur de-asupra capului, să menționeze în unul din demersurile sale, cu o anumită satisfacție: "Locul de trai solicitantul îl are în orașul Chișinău, în partea I, în cvartalul I, pe strada Galbinskaia, Nr.12, în casa proprie".

Cercetătorul literar Pavel Balmuș, care a studiat problema (vezi articolul "Momente din activitatea de avocat a lui A. Hîjdău" inserat în cartea "Studii și materiale despre Alexandru și Boleslav Hîjdău", Chișinău, "Știința", 1974, pag. 121), a stabilit că, astăzi strada respectivă se numește Vlaicu Pîrcălab, iar casa familiei Hîjdău e cea cu numărul 71 și se află exact la intersecția cu strada Mitropolitul Dosoftei.

(Va urma)

A PROPOS... Îl felicităm din suflet pe autorul acestui studiu - bunul nostru coleg, apreciat istoric și critic literar, adevărat om al cărții și cunoștințelor cu ocazia jubileului, la care ajunge în zodia Mărțișorului. Mulți ani cu sănătate, tărie, inspirație, frumoase împliniri, dragă Vasile Malanetchi!

Echipa Hasdeu